

FYODOR DOSTOYEVSKİ MEKTUPLAR

Dostoyevski (Fyodor Mihayloviç)

1821'de Moskova'da doğmuştur. 1837'de annesinin ölümünden sonra gittiği Petersburg Askeri Mühendis Okulu'ndan 1843'te mezun olur. İlk romanı *İnsancıklar* (1846), Rus eleştirmen Belinski'den büyük övgü almasına rağmen, daha sonraki yapıtlarından *Öteki ve Ev Sahibesi* benzeri bir ilgi görmemiş ve aynı eleştirmenin sert eleştirilerine hedef olmuştur; bu durum Dostoyevski'de ciddi bir ruhsal çöküntü oluşturmuştur. 1848'de ise *Beyaz Geceler* ile *Bir Yufka Yüreklî*'yi yayımlar; fakat bunlar da pek ilgi görmez. Dostoyevski, zamanının önemli politik çevrelerinden Petraşevski çevresinin toplantılarına katılır, akabindeki takibatlar neticesinde tutuklanır ve idama mahkûm edilir. Fakat sonradan Dostoyevski'nin cezası hafifletilerek Sibirya'da dört yıl kürek mahkûmiyetine çevrilir. Dört yıllık kürek mahkûmiyetinden sonra Semipalatinsk'te zorunlu ikamet cezasına çarptırılan Dostoyevski, bu sırada genç dul Maria Dmitriyevna İsayeva'yla evlenir. Daha sonra Petersburg'a dönmesine izin verilmesi akabinde yazdığı *Ezilenler* (1861) ve *Ölümler Evinden Anılar*'ı (1862) yayımlanır. Kardeşi Mihail ve Strahov ile birlikte önce *Vremja* (Zaman), daha sonra ise *Epoha* (Dönem) adlı dergileri çıkarırlar. Bu arada *Yeraltından Notlar*'ı 1864'te yayımlanır. Aynı yıl eşini ve kardeşi Mihail'i kaybeder. *Keza Suç ve Ceza* (1866), *Kumarbaz* (1867), *Budala* (1868) gibi birçok önemli eseri birbiri ardına yayımlanır. 1867'de, yanında sekreter olarak çalışan genç Anna Grigoriyevna Snitkin ile evlenir. Daha sonradan bu ikinci eşiyile ülkeden ayrılarak Avrupa'da dolaşmaya başlar. Sonya adlı bir kızları olur fakat onun kısa süre içindeki ölümü (1868), kendisini derinden sarsar. Daha sonra *Delikanlı* (1875), *Bir Yazarın Günlüğü* (1876-77) ve *Karamazov Kardeşler* (1879-80) yayımlanır. Büyük Rus şairi Puşkin'in heykelinin açılış törenindeki konuşmayı o yapar (1880). Dostoyevski 1881'de Petersburg'da ölmüştür.

Salih Özer

Tokat'ta doğdu. Bir süre Milli Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak çalıştı. Daha sonra Kültür Bakanlığına girdi. Riyad Büyükelçiliğinde Kültür Müşaviri olarak görev yaptı. Hâlen Kültür Bakanlığında görev yapmaktadır. Birçok kitap ve makalesi, İngilizce ve Arapçadan kültürel, edebi ve felsefî içerikli birçok çevirisi bulunmaktadır. Çevirileri arasında William Barret'ten İrrasyonel İnsan, Edward W. Said'den *Yazımsal Eleştiri* ve Malik bin Nebi'den *Kültür Sorunu* bulunmaktadır.

FYODOR DOSTOYEVSKI
MEKTUPLAR

Türkçesi
SALİH ÖZER

FYODOR MIHAYLOVIČ DOSTOYEVSKI, PETERSBURG, 1879

İÇİNDEKİLER

Dostoyevski'nin Kişisel Portresi /	9
İngilizceye Çevirenin Önsözü /	19
Dostoyevski'nin Yaşamının Kronolojisi /	21

MEKTUPLAR

I-Babasına /	31
II-Kardeşi Mihail'e /	32
III-Kardeşi Mihail'e /	34
IV-Kardeşi Mihail'e /	40
V-Kardeşim Mihail'e /	45
VI-Kardeşi Mihail'e /	47
VII-Kardeşi Mihail'e /	50
VIII-Kardeşi Mihail'e /	52
IX-Kardeş Mihail'e /	56
X-Kardeşi Mihail'e /	59
XI-Kardeşi Mihail'e /	61
XII-Kardeşi Mihail'e /	63
XIII-Kardeşi Mihail'e /	64
XIV-Kardeşi Mihail'e /	65
XV-Kardeşi Mihail'e /	67
XVI-Kardeşi Mihail'e /	71
XVII-Kardeşi Mihail'e /	72
XVIII-Kardeşi Mihail'e /	74
XIX-Kardeşi Mihail'e /	76
XX-Kardeşi Mihail'e /	77
XXI-Kardeşi Mihail'e /	78
XXII-Bayan N. D. Fonvisin'e /	90
XXIII-Bayan Maria Dmitryevna İsayev'e /	94
XXIV-Bayan Praskovya Yegorovna Annenkov'a /	100
XXV-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	102
XXVI-General E. I. Totleben'e /	108

XXVII-Baron A. E. Vrangel'e /	113
XXVIII-Kardeşi Mihail'e /	115
XXIX-Kardeşi Mihail'e /	118
XXX-Frau Stackenschneider'e /	121
XXXI-Madam V. D. Konstantine'e /	123
XXXII-N. N. Strahov'a /	125
XXXIII-A. P. Milyukov'a /	127
XXXIV-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	129
XXXV-Yeğeni Sofya Alexandrovna'ya /	140
XXXVI-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	143
XXXVII-Üvey Oğlu P. A. İsayev'e /	145
XXXVIII-Kızkardeşi Vera'ya ve Kayınbirader Alexander Pavloviç İvanov'a /	147
XXXIX-Yeğeni Sofya Alexandrovna'ya /	151
XL-Üvey oğlu P. A. İsayev'e /	154
XLI-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	156
XLII-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	157
XLIII-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	158
XLIV-Yeğeni Sofya Alexandrovna'ya /	161
XLV-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	164
XLVI-Yeğeni Sofya Alexandrovna'ya /	166
XLVII-Nikolay Nikolayeviç Strahov'a /	171
XLVIII-Yeğeni Sofya Alexandrovna'ya /	173
XLIX-Nikolay Nikolayeviç Strahov'a /	178
L-Yeğeni Sofya Alexandrovna'ya /	180
LI-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	184
LII-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	186
LIII-Nikolay Nikolayeviç Strahov'a /	186
LIV-Nikolay Nikolayeviç Strahov'a /	188
LV-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	193
LVI-Kızkardeşi Vera ve yeğeni Sofya Alexandrovna'ya /	195

LVII-Nikolay Nikolayeviç Strahov'a /	198
LVIII-Yeğeni Sofya Alexandrovna'ya /	199
LIX-Yeğeni Sofya Alexandrovna'ya /	202
LX-Nikolay Nikolayeviç Strahov'a /	208
LXI-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	209
LXII-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	210
LXIII-Apollon Nikolayeviç Maykov'a /	212
LXIV-Nikolay Nikolayeviç Strahov'a /	213
LXV-Nikolay Nikolayeviç Strahov'a /	215
LXVI-Bayan Ch. D. Alçevski'ye (Altshevsky) /	219
LXVII-Vsevolod Solovyov'a /	222
LXVIII-Matmazel Gerasimov'a /	225
LXIX-A. P. N.'ye /	226
LXX-N. L. Osmidov'a /	228
LXXI-Bir Anneye /	232
LXXII-Moskovalı Bir Grup Öğrenciye /	235
LXXIII-Matmazel N. N.'ye /	241
LXXIV-Frau E. A. Stackenschneider'a /	244
LXXV-N. L. Osmidov'a /	248
LXXVI-İ. S. Aksakov'a /	250
LXXVII-Doktor A. F. Blagonravov'a /	252

DOSTOYEVSKI'NİN DOSTLARINDAKİ HATIRALARI

D.V. Grigoroviç'in Anılarından Seçmeler-1837-1846 /	255
Milyukov'un Anılarından	
A. P. Milyukov-1848-1849 /	263
P.K. Martyanov'un Anılarından	
Ölüler Evinden Anılar'da-1850-1854 /	273
Baron Alexander Vrangel'in Anılarından-1854-1865 /	279
Sofya Kovalevskaya'nın Anılarından-1866 /	307

ÇAĞDAŞLARININ DEĞERLENDİRMELERİYLE

DOSTOYEVSKİ

I-R. P. Pobyedonoszev'den İ. S. Aksakov'a / 317

II-İ. S. Aksakov'dan R. P. Pobyedonoszev'e / 318

III-Turgenyev'in Dostoyevski Üzerine Sözleri

Slutchevsky'ye 26 Aralık 1861 Tarihli Mektubu / 318

Dostoyevski'ye 26 Aralık 1861 Tarihli Mektubu / 318

Polonski'ye 24 Nisan 1871 Tarihli Mektubu / 318

Madam Milyutin'e 3 Aralık 1872 Tarihli Mektubu / 319

Saltikov'a 25 Kasım 1875 Tarihli Mektubu / 319

Saltikov'a 24 Eylül 1882 Tarihli Mektubu / 320

IV-Leo Tolstoy'un Dostoyevski Üzerine Düşünceleri

Tolstoy'un A. N. Strahov'a Mektubu / 320

DİZİN / 323

DOSTOYEVSKI'NİN KİŞİSEL PORTRESİ

“Gerçek Őu ki ben, mektup yazmakta zorlanırım; bu konuda yeteneğim yok.” (Mektup no: LXVI)* Yine de ileri yaŐta birisi olarak Dostoyevski uzunca bir mektup mirası bıraktı. O –edebî anlamda– kayda değer birçok mektup kaleme almıştır. Geçen sene tamamlanan ve Moskova’da basılan dört ciltlik eser, dokuz yüzün üzerinde mektup içermektedir; hiç Őüphesiz hâlâ birçoğu elimizde bulunmadığı gibi birçoğu da henüz gün yüzüne çıkarılmamıŐtır. Onun sık sık evinden/yurdundan ayrılması –bunlardan kaçınılmaz bir tanesi on yıl kadar sürmüŐtür– kendisinin bir yazar ve editör olarak faaliyetleri, yabancıların kimi zaman tavsiye, kimi zaman manevî huzur için başvurdukları kamusal bir Őahsiyet olarak konumu, evet tüm bunlar, onun yazıŐmalarını epeyce artırmıştır.

Dostoyevski, kendisinin hapislane yaşamının yarı kurgusal kayıtları ve *Bir Yazarın Günlüğu*’ndeki –bu dergi kendisinin son yıllarında ara sıra yayınlayıp yegâne yazarı olduğu bir yayındır– kimi bölük pörçük hatıra yazıları dışında anı niteliğinde hiçbir Şey yayınlamamıŐtır. ÖzyaŐamöyküsel itki onun öykü ve romanlarında kendini dışa vurmaktadır. O, bunları Őekillendirirken kendisinin bireysel deneyimi ve nadir bulunan kişisel bilgisinden yararlanmıŐtır.

---

* Buradaki numaralar, elinizdeki kitabın içindeki mektup numaralarını ifade etmektedir.

Dostoyevski, yapıtlarındaki karakterlerini, kendisinin de içinde bulunduğu durumlar üzerine konumlandırmıştır; onlara kendi karakteristiklerini vermiş ve onları kendi kanaat ve tutkularının sözcüsü yapmıştır. O, hissettiği ve düşündüğü şeyleri dışa vurmak ve itiraf etmek için âdeta bir şey tarafından itilmektedir. Onun beyanları, doğal olarak genellikle belirsiz, dolambaçlı olduğu halde mektupları doğrudan, sözünü sakınmayan bir dille yazılmıştır. Yine de ara sıra, örneğin pinti bir yayıncıdan bir öğüt almaya çalışırken pek içten değildir. Dostoyevski, zihnin işleyişine yönelik büyük bir gözlem ve görülmemiş bir içgörü gücüne sahipti; o aynı zamanda içsel öngörü sahibi birisi ve kendisine abartı ve çarpıtma yeteneği bahşedilmiş bir kişiydi. İlim adamları onun mektuplarındaki ifadelerini eleştirel açıdan ele alacaklar ve kimileri de muhtemelen bunları teyit edecektir. Fakat hiç şüphe yok ki bu ifadeler, Dostoyevski'nin sanatını çok yakından ilgilendirip derinden etkileyen özel yaşamının yeniden inşası açısından temel bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Erken dönem mektuplarından en etkileyici olanları arasında, gittiği askerî mühendislik okulunun uygun olmayan atmosferinde, âdeta bir zavallı durumunda olan karamsar ve duygusal ergenin yazdığı mektupları gelmektedir ki bunlarda kendisi âdeta sorunlarla dolu kalbini kardeşi Mihail'e açmaktadır. Karamsar düşünceler onu esir almıştır ve intihar fikrine doğru sürüklenmektedir. O, görünüşe bakılırsa kendisinin baskıcı çevresinden bir kaçış anlamında deli taklidi yapmayı düşünmektedir. Kafası; Tanrı, doğa ve ruhla ilgili karmakarışık felsefî fikirlerle çalkalanmaktadır. Böyle bir lanetlenmişliği daha da artıran şey, evden gelen para havalelerinin seyrekliğidir. O, babasına yazdığı saygılı mektuplarında 'demir gibi sert/en berbat yoksulluğun' tadını ilk defa tadıyordu ki bu yoksulluk peşini yıllarca bırakmamış ve onun kişiliği üzerinde silinmez izler bırakmıştır. Yine de buradaki resim, birtakım parlak ve iyimser noktalardan tamamen uzak da değildir: Örneğin bir ya da iki akrabayla, *kitaplarla* tutkulu dostluklar... O, hem Hugo'ya hem de Racine'e hayrandır;

Schiller'e yönelik coşkulu hayranlığı sınırsızdır. Bir şeyler çiziktirmeye başladığında kendisinden gizemin bir talebesi olarak bahseder ki (ona göre -çev.) insan böyledir, gizemdir. Mezuniyet gününün yaklaşmasıyla birlikte, yaşamını güçlendirmeye yönelik tasarımlara değil edebiyata adamaya yönelik kararını teyit etmektedir ve kendisi umutsuzluk nöbetlerine rağmen geleceği düşündüğünde, kalbinin âdeta yerinden çıktığı anları da yaşamaktadır. Mektupların genç bir romancıya ilişkin çizdiği portre bu minvaldedir.

Genellikle aynı kişiye yönelik son mektupları, gelişmekte olan bir yazarın durumunu dışa vurmaktadır: Aniden beliren, baş döndürücü ve kısa ömürlü bir meşhur olma durumu, yaşamı boyunca sürececek olan edebiyat ırgatçılığının başlangıcı, sinsi bir depresyonun atakları, hastalık hastalığı, belirsiz 'ruhî' ve sinirsel rahatsızlıklar, muhtemelen ilk epilepsi/sara belirtileri ki bu hastalık, yaşamının sonuna kadar enerjisini bilfiil yiyip bitirmiştir. Doğal olarak bu mektuplar, kendisinin cuma akşamları bir avuç gençle bir araya gelerek kilise ve devlet otoritesine karşı çıkan radikal fikirleri tenefüs etmek, aykırı kitap ve elyazmaları okuma amaçlı toplantılarına ilişkin hiçbir ipucu barındırmamaktadır. Bu topluluk dolayısıyla kendisini hapiste bulur ve 22 Aralık 1849 sabahında darağacında idamını bekler. Fakat sonradan o, mahkûm edilen diğer kişilerle birlikte bu acımasız hazırlıklardan paçasını kurtarır ve ölüm cezası hafifletilerek Sibirya'da dört yıl kürek mahkûmiyetine dönüştürülür. Kendisi bu sarsıcı anları, aynı gün, kardeşi Mihail'e yazdığı bir mektubun (XX) açılış paragrafında son derece kuru ifadelerle betimlemektedir. Bu olaydan yaklaşık yirmi sene sonra basılan *Budala*'da bu deneyim, psikolojik açıdan ustalıkla bir şekilde anımsatılmakta, Prens Mişkin ve bir yabancıyla ilgili bir epizot şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Dostoyevski, bir mahkûm olarak dış dünyadan kopuktur. Kürek cezası, süresi kesin olmayan bir zaman orduda hizmet etme cezasına çevrilmiştir. Sonra zamanı gelince hapisane elbisesini çıkarak Sibirya'nın kötü bir kentinde bulunan bir taburda er üniforma-

sını giymiştir. Yeni statüsü ona evle yeniden temas kurma imkânı vermiştir. Bu dönemdeki birçok mektubundan birkaçı, oldukça hacimli olanlardan (XXI) bile daha etkileyicidir: Burada, kardeşi Mihail'e, ağır hapis cezasını çekerken yaşadığı sıkıntı ve zorlukların bedeni ve zihninde bıraktığı inanılmaz etkileri anlatmaktadır. Bu anlatı da aynı şekilde kendisinin sekiz yıl sonra basılan *Ölümler Evinden Anılar'ın* insanî ve ebedî yapıtı açısından bir giriş niteliğine sahiptir. Bu ağır işlerin onda bıraktığı etkileri anlamak açısından XXII nolu mektup da önemlidir. Orada, aynı zamanda kendisi ve hapse giden birkaç mahkûm arkadaşıyla yarenlik eden samimi bir bayana da hitap etmektedir. Bu mektup, Dostoyevski'nin düşüncesi açısından merkezî öneme sahip bir konuyla ilgilidir: Din. Sonuç olarak Dostoyevski, Ortodoks Kilisesini zamanla seküler devletin yerini alacak ideal toplum olarak değerlendirir. Yazıştığı kişiye de söylediği gibi hapisanede kendisi için formüle ettiği bu inanç, müminin bedeniyle ilgili bir endişe olmaksızın İsa'ya kişisel bağlılığın bir ifadesidir. Oldukça tuhaftır ki Dostoyevski'nin üzerine titredığı bu inanç, on altı küsur yıl sonra yazılan *Ecinniler* de harfi harfine tekrarlanarak karşımıza çıkar. Bu inanç, romanın başkarakteri Stavrogin'e, ateizme saplanmadan önce –muhtemelen samimiyetsizce– itiraf ettiği inançlardan biridir.

Sibirya'dayken yazılan diğer mektuplar, eski politik suçlu ve özgür düşünceli adamın artık sadece ateşli ve biraz çizgi dışı Hristiyan değil, aynı zamanda Çar'ın da sadık bir tebaası hâline geldiğini ortaya koyar. Bu, Rusya'nın Avrupa'ya yönelik –belirgin olmasa da– ululanan misyonuna ilişkin vatansever bir inanıştır. On yıllık bir sürgünden sonra Dostoyevski, başkente geri döner ve kendisini materyalist, saygısız, dinsiz ve potansiyel olarak devrimci eğilime karşı duranlarla aynı çizgiye yerleştirir. Onun karşı durduğu bu eğilim, gençler arasında ortaya çıkmıştır ve 'nihilizm' yanlış adı altında dile getirilmektedir. Dostoyevski eve dönerken kendisiyle birlikte, tü-

ketime düşkün dul bir kadınla üvey bir de evlat getirir. Bu fırtınalı gönül ilişkisinde –detayları onun mektuplarından elde edilebilir– Dostoyevski, (kendisinin Sibiryası sonrası ilk romanı olan) *Ezilenler*'deki kahramanın rolünü oynamıştır: Nitekim romanda kahraman, rakibiyle birlikte sevdiği kızın mutluluğuna destek olmak için aradan çekilir. Bu mektupların bu evlilikle ilgili olarak dediği şey, bunun aşksız bir birliktelik olmasa da mutsuz bir yapıya sahip olduğudur ve Dostoyevski'nin ruha ilişkin algısında belirgin olan duygusal kararsızlığın bir örnekliliğini teşkil ettiğidir. Dostoyevski karısının ölümü sonrasında da onun oğluna bakmaya devam eder.

Diğer mektuplardan, 1862 yazındaki ilk yurtdışı yolculuğu hakkında da birçok şey öğreniyoruz: Bu yolculuk onun Batı uygarlığına yönelik düşmanlığını daha da artırmıştır. Keza sonraki yıl yaptığı ikinci yolculuk da böyledir. O zamanlar kendisi, Wiesbaden'e gider ve orada, kendisini yıllarca mahvedecek olan kumarla tanışır. Daha sonra Paris'e gider ve orada kendisinin yarı yaşında, oldukça cürekâr ve sadist bir genç kadın olan Polina Suslova'yla önceden yapılan bazı bağlantılar çerçevesinde bir birliktelik kurar. Polina, kısa bir süre onun eşi olur; fakat sonra sadakatsiz, başka bir âşık yüzünden Dostoyevski'yi terk eder. Bu kadının Dostoyevski'nin *Kumarbaz*'ındaki kadın kahraman açısından bir model teşkil ettiği görülmektedir. Bu yapıt, açıkça yazarın rulet oyununa ilişkin tecrübelerine dayanmaktadır. Dostoyevski tüm bu yolculukları, kendisinin başkentte tekrar boy göstermesiyle kardeşi Mihail'in piyasaya çıkardığı derginin iyi kazanması dolayısıyla yapabilmektedir. 1864 yazında Mihail'in ani ölümüyle güzel günler bitiverir. Dostoyevski dergiyi devralır, dergi bir yıl içerisinde başarısız olur. Bunun üzerine Dostoyevski, hem kardeşinin hem de kendisinin sebep olduğu borçları devraldığı gibi kardeşinin yetim kalmış ailesinin sorumluluğunu da üstlenir. Gelecek birkaç yıl para konusu, daha doğrusu parasızlık konusu, Dostoyevski'nin mektuplarının ana gündemi olacaktır.

Dostoyevski *Fund for Needy Authors*'tan kredi alır ve bir yayıncıdan oldukça berbat koşullarda avans alır. Kimi acil borçlarını ödedikten sonra kalan parayla tekrar yurtdışına çıkar. Wiesbaden'e gider, orada Polina Suslova'yla tekrar karşılaşır. Dostoyevski, kız kardeşine yazdığı mektupta da belirttiği gibi bu kötü kız, Dostoyevski'nin kendisine karşı hâlâ var olan sevgisini suistimal ederek ona eziyet etmeye devam eder. Dostoyevski bu genç kadınla ilişkisinde pek bir ilerleme kaydedemez ve ruletteki şansının sürekli devam etmesinden dolayı beş parasız kalır. Bu arada Polina oradan ayrıldığı için Dostoyevski ona üç gündür sadece çayla yaşamını sürdürdüğünü; otel muhasebecisinin krediyle ancak bu kadarına izin verdiğini ve geceleri kullanmak üzere istediği mumun bile reddedildiğini yazar ve ondan ne kadar para toparlayabiliyorsa toplayıp hemen kendisine göndermesini rica eder. Fakat Polina'da beş parasız olduğu için mektuba cevap vermez. Daha sonra ikinci karısına yazdığı mektubunda da belirteceği gibi bu günlerden birinde *Suç ve Ceza* romanının ana fikrini tasarlar: Sürekli borç alan kişi, iki eski arkadaşı ve yerel Rus papazını alacaklı listesine dâhil ederek evine dönebilir. Dostoyevski, Wiesbaden'i terk etmeden önce bir dergiye mektup yazarak onlara tasarı bir romanını teklif eder ki elimizde bu romanın ancak bir taslağı mevcut olup uzun zamandır ondan alıntı da yapılmaktadır. Dostoyevski bu taslakta romanın kurgusunu ortaya koyarak onun, ulusun ahlakî gücünü zayıflatacak kadar tehdit eden 'nihilizmi' ele alacağına işaret eder. Bu ahlakî yapının Tanrı'ya ve insanın ölümsüzlüğüne inanç olmadan etkili ve hâkim olamayacağı hususu –Dostoyevski daha sonraki bir mektupta (LXX) bu iki hususun bir ve aynı olduğunu söyleyecektir– Dostoyevski'nin imanının temel kabullerinden birisidir. Diğer romanlarında olduğu gibi bu romanda da Dostoyevski'nin amacı, yolunu kaybetmiş bir nesli, sıkmadan aydınlatmak ve kendisine musallat olan şeytandan kurtarmaktır.

1867'de Dostoyevski, yeni gelinle birlikte yurtdışına gider ve orada dört yıldan fazla kalır. Kendisi sınırı güya epilepsisi konusunda doktorlara danışmak için geçer; fakat aslında borçlular hapis-

hanesinden kaçmak için sınırı geçmiştir. Bu tarihten sonraki mektuplar (bunların birçoğu elinizdeki koleksiyonda mevcuttur) en dokunaklı olanlarıdır ve söz konusu mektup malzemesinin en dramatik kısmını oluşturur. Bu mektuplar Dostoyevski'nin tabiriyle 'ikinci sürgün' dediği şeyin çok boyutlu sefaletini detaylandırdıkları için onun marazi ruh hâlini, acılarını ve yazının kendisine ifade ettiği esriklik hâllerini, yüksek meslek dediği şeye kendini adama duygusunu oldukça iyi aydınlatmaktadır. Kendisinin bu karanlık yıllarda yazdığı ve kurgularının bu değişikliklerle şekillendiği *Budala* ve *Ecinniler*'de, ulaşmaya çalıştıkları hakkında birçok şey öğreniyoruz. Dostoyevski'nin tüm diğer uzun anlatıları gibi bu iki roman da tefrika hâlinde yayımlanmıştır ve kendisi mektuplarında, yoksulluk dolayısıyla bunların ilk bölümlerini daha kalın tasarı hâlindeyken baskıya vermek zorunda kalmasından ve böylece yapıtını harap etme riskine girmesinden acı acı şikâyetlenmektedir. Keza burada Dostoyevski'nin başarısız edebiyat projelerinden birisi hakkında da kimi bilgiler elde ediyoruz: *Bir Büyük Günahkârın Yaşamı* genel başlığı altındaki romanlar dizisi.

Bu mektupların değişik yerlerinde Dostoyevski'nin düşüncesinin kimi yönlerini aydınlatan değerlendirmelerle de karşılaşmaktayız. Dostoyevski'ye göre Batı toplumları bir çöküş/gerileme içerisindedir; zira Roma Kilisesi, İsa'nın öğretilerini çarpıtmıştır. Sadece Rus toplumu Hristiyanlık dinini tüm saflığıyla muhafaza etmiştir. Bu bakımdan halkının ve bir yazar olarak kendisinin misyonu, gerçek kurtarıcıyı yani Rus Ortodoksluğunun İsa'sını tüm insanlığa tanıtmaktır. Dostoyevski aynı şekilde sosyalizmi, bireyin değerinin düşürüleceği ve mekanik, dinsiz ve rasyonel olarak planlanmış bir kolektivite oluşturmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirerek sertçe eleştirir. Oldukça iyi işlenmiş bu düşünceler, Dostoyevski'nin romanlarının dokusuyla iç içe geçmiştir ve kendisinin açıklayıcı yazılarında da sık sık ele alınmıştır. O sık sık Hristiyan ruhunu ön plana çıkarmaya çalışmıştır ki kendisi Rus halkının bu ruhun yegâne damarı olduğuna inanmaktadır. Kendisi dindar bir gezgin ya da aziz